

Sygn. akt II CSK 110/18

POSTANOWIENIE

Dnia 18 kwietnia 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Joanna Misztal-Konecka (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Jacek Grela

SSN Kamil Zaradkiewicz

Protokolant Agnieszka Łuniewska

w sprawie z powództwa Z. G., K. G., D. N., S. O. i S. M.
przeciwko Skarbowi Państwa - Wojewodzie [...]

o zapłatę,

po rozpoznaniu na rozprawie

w Izbie Cywilnej w dniu 18 kwietnia 2019 r.,

skargi kasacyjnej powodów

od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 27 września 2017 r., sygn. akt I ACa [...],

na podstawie art. 193 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. oraz art. 33 ust. 3 ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym przedstawia Trybunałowi Konstytucyjnemu pytanie prawne, a mianowicie czy art. 398¹⁵ § 1 zdanie 2 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego jest zgodny z art. 45 ust. 1 w zw. z art. 32 ust. 1, jak też z art. 176 ust. 1 w zw. z art. 78 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

UZASADNIENIE

1. Pozwem z 19 marca 2013 r. Z. G., K. G. i D. N. wniesli o zasądzenie od Skarbu Państwa - Wojewody [...] odpowiednio kwot 331 333,30 zł, 82 833,33 zł i 82 833,33 zł, z ustawowymi odsetkami od dnia wniesienia pozwu do dnia zapłaty. Sprawę oznaczono sygnaturą I C [...].

Pozwem z 18 marca 2013 r. E. J., A. O., E. W., P. O., M. O. i S. O. wniesli o zasądzenie od Skarbu Państwa - Wojewody [...] odpowiednio kwot 36 975 zł, 36 975 zł, 36 975 zł, 36 975 zł i 308 125 zł z ustawowymi odsetkami od 26 lutego 2013 r. do dnia zapłaty. Sprawę oznaczono sygnaturą I C [...].

Pozwem z 6 marca 2013 r. S. M. wniosła o zasądzenie od Skarbu Państwa - Wojewody [...] kwoty 451 000 zł z ustawowymi od 25 lutego 2013 r. do dnia zapłaty. Sprawę oznaczono sygnaturą I C [...].

Wszyscy powodowie wnosili o zasądzenie żadnych kwot tytułem naprawienia szkody wyrządzonej bezprawnymi decyzjami o wywłaszczeniu nieruchomości.

W każdej z ww. spraw pozwany zastępowany przez Prokuratorię Generalną Skarbu Państwa, wniósł o oddalenie powództwa oraz o zasądzenie kosztów postępowania.

Postanowieniem z 29 października 2014 r. Sąd Okręgowy w P. połączył wszystkie sprawy do łącznego rozpoznania.

Wyrokiem łącznym z 11 marca 2015 r. Sąd Okręgowy w P.:

a) w sprawie I C [...] (pkt I.1-3) zasądził od pozwanego na rzecz Z. G. kwotę 236 771,77 zł z ustawowymi odsetkami od 23 lipca 2013 r. do dnia zapłaty, K. G. kwotę 59 192,94 zł z ustawowymi odsetkami od 23 lipca 2013 r. do dnia zapłaty oraz D. N. kwotę 59 192,94 zł z ustawowymi odsetkami od 23 lipca 2013 r. do dnia zapłaty, oddalił powództwo w pozostałej części i rozstrzygnął o kosztach procesu,

b) w sprawie I C [...] (pkt II.1-3) zasądził od pozwanego na rzecz E. J. kwotę 26 420,69 zł z ustawowymi odsetkami od 26 lutego 2013 r. do dnia zapłaty,

A. O. kwotę 26 420,69 zł z ustawowymi odsetkami od 26 lutego 2013 r. do dnia zapłaty, E. W. kwotę 26 420,69 zł z ustawowymi odsetkami od 26 lutego 2013 r. do dnia zapłaty, P. O. kwotę 26 420,69 zł z ustawowymi odsetkami od 26 lutego 2013 r. do dnia zapłaty, M. O. kwotę 26 420,69 zł z ustawowymi odsetkami od 26 lutego 2013 r. do dnia zapłaty, S. O. kwotę 220 172,46 zł z ustawowymi odsetkami od 26 lutego 2013 r. do dnia zapłaty, oddalił powództwo w pozostałej części i rozstrzygnął o kosztach procesu,

- w sprawie I C [...] (pkt III. 1-3) zasądził od pozwanego na rzecz S. M. kwotę 255 292,36 zł z ustawowymi odsetkami od 26 lutego 2013 r. do dnia zapłaty, oddalił powództwo w pozostałej części i rozstrzygnął o kosztach procesu.

2. Apelacje od wyroku z 11 marca 2015 r. wnieśli zarówno powodowie, jak i pozwany.

3. Wyrokiem z 12 lutego 2016 r. Sąd Apelacyjny w [...] zmienił zaskarżony wyrok jedynie w zakresie zawartych w nim rozstrzygnięć o kosztach procesu przed Sądem pierwszej instancji (pkt 1 - 3), oddalił w pozostałym zakresie apelację pozwanego (pkt 4), oddalił apelację powodów (pkt 5) i orzekł o kosztach postępowania apelacyjnego (pkt 6).

4. Od wyroku z 12 lutego 2016 r. skargę kasacyjną wniósł pozwany, który zaskarżył wyrok w stosunku do powodów Z. G., K. G., D. N., S. O. i S. M.. Zarzucił naruszenie art. 361 § 1 K.c. w zw. z art. 160 § 1 i 2 K.p.a. i w związku z art. 5 ustawy z 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz zmianie niektórych innych ustaw, jak też art. 363 § 2 i art. 481 § 1 i 2 w zw. z art. 455 K.c. W skardze zawarto wniosek restytucyjny o orzeczenie zwrotu na rzecz pozwanego wypłaconych na rzecz powodów, na podstawie prawomocnego wyroku, świadczeń.

5. Wyrokiem z 25 maja 2017 r. Sąd Najwyższy uchylił zaskarżony wyrok w zakresie: pkt 1, pkt 2 lit. f), pkt 3 i 4 w części oddalającej apelację pozwanego w stosunku do powodów Z. G., K. G., D. N., S. O. i S. M., pkt 6 w części dotyczącej rozstrzygnięcia o kosztach postępowania apelacyjnego między tymi powodami a pozwanym i pkt 8 w części zasądzającej na rzecz tych powodów od pozwanego koszty postępowania zażaleniowego i tym zakresie przekazał sprawę Sądowi

Apelacyjnemu w [...] do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.

6. Wyrokiem z 27 września 2017 r. Sąd Apelacyjny w [...]:

1. zmienił zaskarżony wyrok Sądu Okręgowego w punkcie I.1., I.3., II.1 f), II.3. f), III.1 oraz III.3. w ten sposób, że:

a) oddalił w całości powództwa Z. G., K. G., D. N., S. O. oraz S. M.;

b) obciążył Z. G., K. G., D. N., S. O. oraz S. M. w całości kosztami procesu związanymi z dochodzonymi przez nich roszczeniami, szczegółowe wyliczenie tych kosztów pozostawiając referendarzowi sądowemu w sądzie I instancji;

2. obciążył Z. G., K. G., D. N., S. O. oraz S. M. w całości kosztami postępowania apelacyjnego związanymi z dochodzonymi przez nich roszczeniami oraz kosztami postępowania kasacyjnego, szczegółowe wyliczenie tych kosztów pozostawiając referendarzowi sądowemu w sądzie I instancji;

3. zasądził na rzecz pozwanego tytułem częściowego zwrotu spełnionych świadczeń:

- a) od powoda Z. G. kwotę 304 005,59 zł;
- b) od powódki K. G. kwotę 78 383,64 zł;
- c) od powódki D. N. kwotę 77 883,64 zł;
- d) od powódki S. O. kwotę 294 685,15 zł;
- e) od powódki S. M. kwotę 339 776,72 zł.

7. Sąd Apelacyjny, rozpoznając sprawę ponownie, podzielił następujące ustalenia poczynione przez Sąd Okręgowy.

Z. G. i S. G. byli, na zasadzie wspólności majątkowej małżeńskiej, właścicielami nieruchomości położonej w O., obejmującej działki nr [...]7 i nr [...]8, o powierzchni łącznej 2 485 m². Decyzją z 18 stycznia 1978 r. Kierownik Zarządu Gospodarki Terenami w N. orzekł o wywłaszczeniu tej nieruchomości na rzecz Państwa i przyznał właścicielom z tego tytułu odszkodowanie w kwocie 13 419 zł. Decyzją z 26 października 2012 r. Wojewoda [...] stwierdził, że decyzja z 18 stycznia 1978 r. została wydana z naruszeniem prawa. Obecnie działki nr [...]7 i nr [...]8 stanowią część działki nr [...]4/2. Wartość nieruchomości objętej decyzją

z 18 stycznia 1978 r. według jej stanu na dzień wydania tej decyzji, a cen obecnych wynosi 366 000 zł i pozostaje aktualna na luty 2013 r. S. G. zmarła 29 czerwca 1986 r. Jej spadkobiercami po 1/3 części są: Z. G., K. G. i D. N..

E. O. i S. O. byli, na zasadzie wspólności majątkowej małżeńskiej, właścicielami nieruchomości położonej w O., obejmującej działki nr [...]9 i nr [...]0, powierzchni łącznej 2 465 m². Decyzją z 18 stycznia 1978 r. Kierownik Zarządu Gospodarki Terenami w N. orzekł o wywłaszczeniu tej nieruchomości na rzecz Państwa i przyznał właścicielom z tego tytułu odszkodowanie w kwocie 13 311 zł. Decyzją z 24 października 2012 r. Wojewoda [...] stwierdził, że decyzja z 18 stycznia 1978 r. została wydana z naruszeniem prawa. Obecnie działki nr [...]9 i nr [...]0 stanowią część działki nr [...]4/2. Wartość nieruchomości objętej decyzją z 18 stycznia 1978 r. według jej stanu na dzień wydania tej decyzji, a cen obecnych wynosi 363 000 zł i pozostaje aktualna na luty 2013 r. E. O. zmarł w dniu 26 marca 1983 r. Jego spadkobiercami są: S. O. w $\frac{1}{4}$ części oraz A. O., E. W., E. J., P. O. i M. O.- każde w $\frac{3}{20}$ części. Pismem z 14 lutego 2013 r. S. O., A. O., E. W., E. J., P. O. i M. O. wezwali pozwanego do zapłaty w terminie do 25 lutego 2013 r. odszkodowania w kwocie 900 000 zł w związku ze szkodą poniesioną na skutek wydania z naruszeniem prawa decyzji z 18 stycznia 1978 r. Pozwany pismem z 21 lutego 2013 r. odmówił zapłaty.

S. M. była właścicielką nieruchomości położonej w O., stanowiącej działkę nr [...]4/2, o powierzchni 2 255 m². Decyzją z 13 stycznia 1978 r. Kierownik Zarządu Gospodarki Terenami w N. orzekł o wywłaszczeniu tej nieruchomości na rzecz Państwa i przyznał właścicielce z tego tytułu odszkodowanie w kwocie 24 228,90 zł. Decyzją z 11 grudnia 2012 r. Wojewoda [...] stwierdził, że decyzja z 18 stycznia 1978 r. została wydana z naruszeniem prawa. Obecnie działka nr [...]4/2 stanowi działki nr [...]4/4, nr [...]4/5, nr [...]4/6 i nr [...]9/3. Wartość nieruchomości objętej decyzją z 18 stycznia 1978 r. według jej stanu na dzień wydania tej decyzji, a cen obecnych wynosi 297 400 zł i pozostaje aktualna na luty 2013 r. Pismem z 14 lutego 2013 r. S. M. wezwała pozwanego do zapłaty w terminie do 25 lutego 2013 r. odszkodowania w kwocie 900 000 zł w związku ze szkodą poniesioną na skutek wydania z naruszeniem prawa decyzji z 18 stycznia 1978 r. Pozwany pismem z 21 lutego 2013 r. odmówił zapłaty.

8. Sąd Apelacyjny podkreślił, że związany jest treścią wydanego w sprawie wyroku Sądu Najwyższego z 25 maja 2017 r. w sprawie II CSK 584/16, a przede wszystkim dokonaną tam wykładnią prawa (art. 398²⁰ K.p.c.). W tej sytuacji uznał za bezprzedmiotowe wywody powodów, prezentowane w piśmie procesowym z 13 sierpnia 2017 r., a zmierzające do zakwestionowania prawidłowości tej wykładni.

W ocenie sądu odwoławczego w niniejszej sprawie wystąpiły wszystkie przesłanki uzasadniające przyjęcie tzw. przyczyny rezerwowej, która skutkowałaby pozbawieniem właścicieli własności nieruchomości także w przypadku, gdyby decyzje wywłaszczeniowe nie były dotknięte wadą formalną w postaci wydania ich przez organ niewłaściwy (ściślej - przez organ umocowany do tego przez organ właściwy, jednak bez wystarczającej podstawy prawnej dla takiego umocowania).

Istotne dla sprawy decyzje wywłaszczeniowe ze stycznia 1978 r. dotknięte były wyłącznie wymienioną wyżej wadą formalną. Przesądza o tym treść decyzji organu nadzorczego (Wojewody [...]) z 24 października 2012 r., z 26 października 2012 r. oraz z 11 grudnia 2012 r. Jako jedyną podstawę prawną stwierdzenia wydania decyzji wywłaszczeniowych z naruszeniem prawa wskazano tam przepis art. 156 § 1 pkt 1 K.p.a., czyli przesłankę, polegającą na wydaniu ich z naruszeniem przepisów o właściwości. Organ nadzorczy badał i w konsekwencji wykluczył istnienie przesłanki nieważności decyzji wywłaszczeniowych w postaci braku materialnoprawnych podstaw do wywłaszczenia. Decyzje te wiążą w tym zakresie sądy rozpoznające sprawę, jako wydane przez właściwy organ w postępowaniu administracyjnym, wyłącznie właściwy (art. 157 § 1 K.p.a., art. 158 § 1 K.p.a.) do stwierdzenia nieważności decyzji administracyjnej. Nie do przyjęcia jest zatem pogląd powodów, zgodnie z którym sąd powszechny powinien, dla potrzeb niniejszej sprawy, samodzielnie ustalać istnienie innych jeszcze podstaw nieważności decyzji wywłaszczeniowych.

Sąd Apelacyjny podkreślił, że istniały podstawy faktyczne i prawne do wszczęcia postępowania wywłaszczeniowego i wywłaszczenia przedmiotowych nieruchomości na potrzeby budowy przez spółdzielnię mieszkaniową Osiedla Mieszkaniowego „[...]” w O.. Materialnoprawną podstawę wywłaszczenia

stanowiły w szczególności przepisy art. 2 ust. 1 oraz art. 3 ust. 3 ustawy z 12 marca 1958 r. o zasadach i trybie wywłaszczania nieruchomości. Natomiast o celowości wywłaszczenia świadczy okoliczność, iż przedmiotowe osiedle rzeczywiście zostało na wywłaszczonych działkach wybudowane.

W konsekwencji Sąd Apelacyjny przyjął za pozwanym, że nie ma normalnego związku przyczynowego (art. 361 § 1 K.c.) między wydaniem decyzji wywłaszczeniowych, dotyczących nieruchomości powodów (ich poprzedników prawnych), przez organ niewłaściwy, a pozbawieniem ich własności nieruchomości. Gdyby bowiem we wszczętym postępowaniu wywłaszczeniowym decyzję wydawał organ właściwy, czyli Naczelnik Miasta i Gminy w O., a nie organ przez niego upoważniony, to, z przyczyn, o których była wyżej mowa, wydane musiałyby zostać decyzje tej samej treści.

Z braku materialnoprawnej przesłanki roszczenia odszkodowawczego, w postaci związku przyczynowego w rozumieniu art. 361 § 1 K.c., roszczenia powodów, które objęte zostały skutecznie wniesioną przez pozwanego skargą kasacyjną, podlegały oddaleniu w całości. Uzasadniało to również uwzględnienie zgłoszonego przez pozwanego roszczenia restytucyjnego, o zwrot świadczeń, spełnionych na rzecz powodów na podstawie prawomocnych wyroków sądu I instancji z 11 marca 2015 r. oraz poprzedniego wyroku sądu odwoławczego z 12 lutego 2016 r. (art. 398¹⁵ § 1 zd. 3 K.p.c. w zw. z art. 415 K.p.c.), natomiast materialnoprawną podstawę przepisy o bezpodstawnym wzbogaceniu, w tym szczególnie o zwrocie nienależnego świadczenia.

9. Od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z 27 września 2017 r. skargę kasacyjną wywiedli powodowie, zarzucając naruszenie art. 398²⁰ K.p.c. w zw. z art. 328 § 2 K.p.c. w zw. art. 233 § 1 K.p.c. i art. 6 K.c., art. 233 § 1 K.p.c. w z art. 328 § 2 K.p.c., art. 230 K.p.c. w zw. z art. 409 K.c., art. 217 § 1 K.p.c., art. 227 K.p.c., art. 232 K.p.c. w zw. art. 299 K.p.c., art. 379 pkt 5 K.p.c. w z art. 391 § 1 K.p.c., art. 1 K.p.c. i art. 2 § 1 K.p.c. w zw. z art. 10 Konstytucji RP, a nadto art. 77 § 1 Konstytucji RP, art. 160 § 1 i 2 K.p.a. w zw. z art. 417¹ § 2 K.c. w zw. z art. 361 § 1 i 2 K.c., art. 363 § 2 K.c. w zw. z art. 5 ustawy z 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, art. 21 ust. 1 i 2, 64 pkt 1-3

w zw. art. 77 § 1 Konstytucji RP w zw. z art. 417¹ § 2 K.c. i art. 160 § 1 i 2 K.p.a. w zw. z art 5 ustawy z 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, art. 409 K.c. i art. 411 pkt 3 K.c., jak też Pierwszego Protokołu Dodatkowego do Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 20 marca 1952 r. oraz art. 2, art. 7, art. 8 ust. 2, art. 21 ust. 1 i 2, art. 64 ust. 1 i 2 oraz Preambuły Konstytucji RP.

10. W odpowiedzi na skargę kasacyjną pozwany domagał się jej oddalenia i zasądzenia zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego według norm prawem przepisanych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

11. Uwzględniając treść przedstawionej Sądowi Najwyższemu skargi kasacyjnej, a zwłaszcza zarzuty odnoszące się do orzeczenia w przedmiocie wniosku restytucyjnego uwzględnionego przez Sąd Apelacyjny, Sąd Najwyższy powziął wątpliwości co do zgodności z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej normy art. 398¹⁵ § 1 zd. 2 ustawy z 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, a zwłaszcza co do jej zgodności z art. 45 ust. 1 w zw. z art. 31 ust. 1, jak też art. 176 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

12. Zgodnie bowiem z § 1 art. art. 398¹⁵ K.p.c. *Sąd Najwyższy w razie uwzględnienia skargi kasacyjnej uchyła zaskarżone orzeczenie w całości lub w części i przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania sądowi, który wydał orzeczenie, lub innemu sądowi równorzędnemu; Sąd Najwyższy może uchylić także w całości lub w części orzeczenie sądu pierwszej instancji i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania sądowi temu samemu lub równorzędnemu.* Zdanie drugie tegoż paragrafu wskazuje natomiast, że *przy ponownym rozpoznaniu sprawy przepis art. 415 stosuje się odpowiednio.* Zgodnie zaś z art. 415 K.p.c. *uchylając lub zmieniając wyrok, sąd na wniosek skarżącego w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie orzeka o zwrocie spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia lub o przywróceniu stanu poprzedniego. Nie wyłącza to możliwości dochodzenia w osobnym procesie, także od Skarbu Państwa, naprawienia szkody poniesionej wskutek wydania lub wykonania wyroku.*

Analiza powyższych norm, a zwłaszcza upoważnienia do odpowiedniego stosowania art. 415 K.p.c. w przypadku ponownego rozpoznania sprawy przez sąd odwoławczy, oznacza upoważnienie tego sądu do orzekania na wniosek uprawnionego *o zwrocie spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia lub o przywróceniu stanu poprzedniego*.

W doktrynie natura prawna roszczenia restytucyjnego jest przedmiotem sporów, ponieważ z jednej strony wskazuje się, że regulacja art. 415 K.p.c. ma charakter wyłącznie procesowy, z drugiej zaś że jest to norma materialnoprawna, samodzielna podstawa dla roszczenia o restytucję, wyłączająca stosowanie przepisów Kodeksu cywilnego. Jednakże w judykaturze zdecydowanie przeważa stanowisko, że przepis art. 415 K.p.c. zawiera normę o charakterze wyłącznie procesowym i reguluje uproszczony tryb dochodzenia roszczenia, którego podstawę prawnomaterialną stanowi art. 410 K.c. Spełnienie lub wyegzekwowanie świadczenia na podstawie prawomocnego tytułu orzeczenia, następnie uchylonego, stanowi bowiem przykład świadczenia, którego podstawa odpadła (m.in. wyrok Sądu Najwyższego z 25 września 1965 r., I PZP 372/65, OSNC 1966/5/83; wyrok Sądu Najwyższego z 14 lutego 1968 r., I PR 441/67, OSNC 1968/11/192; uchwała Sądu Najwyższego z 11 lipca 2012 r., II PZP 1/12, OSNC 2013/4/43; wyrok Sądu Najwyższego z 15 lutego 2013 r., I CSK 323/12, niepubl.; również wiele innych judykatów Sądu Najwyższego i sądów powszechnych). Za stanowiskiem takim przemawia szereg racji, zwłaszcza zaś to, że materialnoprawny charakter tej normy przerzucałby całe niebezpieczeństwo wykonania wyroku na podmiot, na rzecz którego to orzeczenie zostało wykonane, niezależnie od tego, czy można uznać, że powinien się on liczyć z obowiązkiem zwrotu przedmiotu świadczenia; nadto art. 415 K.p.c. mógłby być stosowany tylko, gdyby restytucji dochodzono w tym postępowaniu, w którym uchylono lub zmieniono wykonane orzeczenie, zaś w odrębnym procesie – należałoby stosować przepisy Kodeksu cywilnego.

Wniosek restytucyjny może podlegać odrzuceniu, gdy jest niedopuszczalny, oddaleniu, gdy okaże się bezzasadny, lub uwzględnieniu. Badanie dopuszczalności i zasadności wniosku restytucyjnego odbywa się na takich samych zasadach, jak badanie zasadności żądania przedstawionego w piśmie wszczynającym postępowanie rozpoznawcze. Jeżeli o wniosku restytucyjnym będzie rozstrzygał

sąd pierwszej instancji, od tego orzeczenia będą przysługiwać środki odwoławcze przewidziane od orzeczeń sądu pierwszej instancji. Jeżeli wniosek restytucyjny zostanie rozpoznany przez sąd drugiej instancji, na zasadach ogólnych może zostać wniesiona skarga kasacyjna (o ile są spełnione wymogi jej dopuszczalności), zaś od orzeczenia Sądu Najwyższego – również orzekającego po raz pierwszy – środki zaskarżenia nie zostały przewidziane.

Każdorazowo dochodzenie zwrotu spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia (tak w przypadku kontroli orzeczenia na skutek skargi kasacyjnej, jak i wniosku o wznowienie postępowania) możliwe jest – wedle wyboru uprawnionego – tak w ramach postępowania ze skargi kasacyjnej, jak i w toku odrębnego procesu. W szczególności należy podkreślić, że w orzecznictwie zgodnie przyjmuje się, że sąd nie może pozostawić wniosku bez rozpoznania i odesłać stron na drogę osobnego procesu (wyrok Sądu Najwyższego z 14 lutego 1968 r., I PR 441/67, OSNC 1968/11/192).

Nie może zatem budzić wątpliwości, że – pomimo tożsamości regulacji materialnoprawnych stanowiących podstawę orzekania o zwrocie spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia – dokonany przez osobę uprawnioną wybór determinuje tryb rozpoznania wniosku, w tym też zakres uprawnień procesowych osoby uprawnionej do dochodzenia zwrotu tego świadczenia oraz osoby, wobec której takie żądanie jest kierowane. W szczególności wskazać zatem należy, że uprawniony, zgłaszając wniosek restytucyjny, zwolniony jest od obowiązku uiszczenia opłaty sądowej, dochowania wymogów formalnych pozwu i skierowania pozwu do sądu właściwego dla pozwanego. Co więcej, w przypadku rozpoznania tegoż wniosku przez sąd odwoławczy (jak w niniejszej sprawie) lub Sąd Najwyższy (co dopuszcza art. 398¹⁶ i art. 398¹⁹ K.p.c.) dochodzi do pozbawienia podmiotu obciążonego obowiązkiem zwrotu możliwości zaskarżenia zapadłego w tym przedmiocie rozstrzygnięcia z wykorzystaniem środka odwoławczego lub nawet jakiegokolwiek środka zaskarżenia. Tymczasem w przypadku rozpoznawania tegoż samego żądania restytucyjnego w odrębnym procesie zagwarantowana jest co najmniej dwuinstancyjność postępowania sądowego oraz możliwość zaskarżenia orzeczenia sądu pierwszej instancji, a w przypadkach prawem przewidzianych nadto możliwość wniesienia skargi kasacyjnej.

13. Takie ukształtowanie procedury rodzi uzasadnione wątpliwości konstytucyjne. Przede wszystkim wskazać trzeba, że art. 45 ust. 1 Konstytucji RP gwarantuje każdemu prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. W ocenie Sądu Najwyższego, rozstrzyganie o wniosku restytucyjnym mieści się w kategoriach *sprawy*, o której mowa w art. 45 ust. 1 Konstytucji, choć następuje w ramach wcześniej toczącego się postępowania. Wniosek restytucyjny jest bowiem szczególną postacią dochodzenia roszczenia, choć nie jest powództwem ani innym wnioskiem wszczynającym postępowanie.

Jednym z komponentów prawa do sądu jest prawo do odpowiedniego, prawidłowego, a zatem sprawiedliwego ukształtowania postępowania sądowego. Normatywna reglamentacja postępowania sądowego musi być taka, aby spełniała ono warunki jego odpowiedniego (sprawiedliwego) ukształtowania. Wprawdzie analizowana regulacja nie ogranicza prawa do sądu jako takiego, jednakże podać należy w wątpliwość czy spełnia minimalne standardy konstytucyjne. Swoboda ustawodawcy kształtowania odpowiednich procedur nie oznacza bowiem dopuszczalności wprowadzania rozwiązań arbitralnych, które ponad miarę, a więc bez wystąpienia istotnych racji, ograniczają prawa procesowe strony. Można uznać, że w istocie chodzi tu o dochowanie wymogów sprawiedliwości proceduralnej lub też po prostu rzetelnego (uczciwego, sprawiedliwego) postępowania.

14. Wbrew stanowisku skarżących wątpliwości co do hierarchicznej zgodności normy wynikającej z art. 398¹⁵ § 1 K.p.c. (w zw. z art. 415 K.p.c.) w niniejszej sprawie nie mogą być rozstrzygnięte przez zastosowanie wykładni w zgodzie z Konstytucją. Wynika to z utrwalonej praktyki orzeczniczej. Nawet uznanie, że możliwe hipotetycznie byłoby jednostkowe odstępianie od niej w sprawie będącej przyczyną wystąpienia z pytaniem prawnym poprzez podjęcie próby dokonania hierarchicznie niewadliwej zdaniem Sądu Najwyższego wykładni art. 398¹⁵ § 1 K.p.c., nie doprowadziłoby to do eliminacji utrwalonej praktyki w innych sprawach rozpoznawanych przez Sąd Najwyższy i sądy powszechne. W konsekwencji też przez strony postępowania oraz przez opinię publiczną mogłoby być traktowane jako wyłom w istniejącej praktyce. Dotychczasowa praktyka stanowi bowiem podstawę do uznania, że Sąd Najwyższy w innych – niż

będąca przyczyną niniejszego pytania prawnego – sprawach nie dostrzega problemu hierarchicznej niezgodności z Konstytucją art. 398¹⁵ § 1 K.p.c. w analizowanym zakresie. W konsekwencji należy uznać, że nie podziela zastrzeżeń co do oceny hierarchicznej wadliwości mechanizmu wywodzonego z treści art. 398¹⁵ § 1 K.p.c. Zdaniem Sądu Najwyższego oznacza to, iż niezależnie od możliwych kierunków interpretacyjnych konieczne jest wystąpienie z pytaniem prawnym celem rozstrzygnięcia wątpliwości przez Trybunał Konstytucyjny.

15. Zasadnicza wątpliwość dotycząca hierarchicznej zgodności art. 398¹⁵ § 1 K.p.c. zasadza się nadto na naruszeniu art. 32 ust. 1 i art. 176 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Pierwszy z tych przepisów określa *in principio*, że *wszyscy są wobec prawa równi*, zaś stosownie do art. 176 ust. 1 *postępowanie sądowe jest co najmniej dwuinstancyjne*. Tymczasem omówione wyżej regulacje różnicują pozycję podmiotów znajdujących w tożsamej sytuacji (zaistnienia podstawy do zwrotu spełnionego lub wyegzekwowanego roszczenia) w zależności od tego, czy uprawniony skorzysta z drogi „uproszczonej” statuowanej art. 415 K.p.c. znajdującym odpowiednie zastosowanie w postępowaniu kasacyjnym, czy też po prostu wytoczy stosowne powództwo. Nadmienić należy, że art. 78 Konstytucji RP stanowi, iż *każda ze stron ma prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji, a wyjątki od tej zasady oraz tryb zaskarżenia określa ustawa*, a zatem gwarantuje zaskarżalność co najmniej orzeczeń rozstrzygających sprawę zapadających w pierwszej instancji. Regulacje art. 78 zd. 2 i art. 176 ust. 1 Konstytucji RP tworzą instancyjny model postępowania sądowego, w którym należy oczekiwać realizacji prawa do kwestionowania orzeczeń merytorycznych rozstrzygających sprawę w pierwszej instancji, czy szerzej orzeczeń kończących postępowanie w sprawie. Tymczasem norma art. 415 K.p.c. stosowana na podstawie art. 398¹⁵ § 1 K.p.c. w postępowaniu przed sądem drugiej instancji takiego modelu niewątpliwie nie realizuje, pozbawiając zainteresowanego jednej instancji merytorycznie rozstrzygającej wniosek restytucyjny.

Końcowo wskazać należy, że pomieszczenie wśród wzorców kontroli art. 176 ust. 1 w powiązaniu z art. 78 Konstytucji RP wynika z tego, że pozwalają one w pełniejszym zakresie realizować prawo do sądu przewidziane w art. 45 ust. 1

Konstytucji RP. Oznaczać to musi, że art. 176 ust. 1 gwarantuje zaskarżalność rozstrzygnięć zapadających w sprawie rozumianej jako całość poddana pod osąd.

Mając powyższe na względzie, Sąd Najwyższy postanowił jak w sentencji.

a
aj